

Шифр: «Шафран»

«Співвідношення англо-американської та романо-германської судових систем: компаративний аналіз »

ЗМІСТ:

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Конституційні принципи організації та функціонування судових систем: загальна характеристика.....	5
РОЗДІЛ 2. Англо-американська та романо-германська судові системи: компаративний аналіз.....	10
2.1. Поняття і структура англо-американської судової системи.....	10
2.2. Структура романо-германської судової системи, її сутність.....	15
2.3. Принципи організації англо-американської та романо-германської судових систем.....	18
2.4. Конституційні принципи судочинства.....	21
ВИСНОВКИ	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	28

ВСТУП

Англо-американська або, як ще її називають, англосаксонська модель судової системи є однією з найпоширеніших та найдієвіших у сфері врегулювання конституційно визначених відносин між сторонами спору, судових систем, незважаючи навіть на відсутність усіх способів оскарження судових рішень, притаманних романо-германській судовій системі. У свою чергу, остання набирає швидких обертів у розвитку судочинства, для того щоб удосконалити власну систему правосуддя та зробити її простішою й доступнішою людям. Як правило, судові системи демократичних держав у своїй сутності є полігамними та уподібнюються лише у чітко виражених правових аспектах. Враховуючи процеси глобалізації світової спільноти, ми, звичайно, спостерігаємо тенденцію до уподібнення колись зовсім аутентичних англо-американської та романо-германської судових систем.

Актуальність даної теми полягає в тому, що англо-американська модель здійснення судочинства виступає яскравим прикладом справедливого правосуддя, незаангажованості судового процесу та, як правило, відсутності лобізму. У свою чергу, враховуючи не так давно здійснену судову реформу в Україні, мусимо визнати, що саме таких характеристик бракує судовій системі нашої держави. Таким чином, саме у процесі вивчення співвідношення двох, абсолютно різних, і в той же час досить схожих судових систем, зможемо усвідомити, що саме не дозволяє нашій державі остаточно перезапустити механізм судочинства відповідно до світових стандартів. До того ж аналіз конституційно-правових принципів здійснення правосуддя та судоустрою держав надає змогу ідентифікувати відмінність між судовими системами та визначити прогалини, що існують у судовій практиці держав континентального та англосаксонського права.

Мета наукової роботи полягає у наступному: на основі комплексного й порівняльного дослідження та теоретико-методологічних засад визначити співвідношення англо-американської та романо-германської судових систем, а також ідентифікувати особливості судоустрою та судочинства відповідних

моделей шляхом дотримання конституційно-правових принципів здійснення судової влади.

Відповідно до визначеної мети впливають наступні **завдання**:

- здійснити загальну характеристику конституційних принципів організації та функціонування судових систем;
- визначити зміст англо-американської та романо-германської судових моделей, їх судоустрій, принципи організації та конституційні принципи судочинства.

Об’єктом вивчення є англо-американська та романо-германська судові системи, принципи їх організації та діяльності. **Предметом вивчення** є конституційно-правові норми, які регулюють організацію та діяльність відповідних моделей судових систем.

Дослідженню теми англо-американської судової системи присвятили свої наукові праці зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема, такі як: І.В.Назаров, М.Г.Поліщук, О.В.Буряк, К.Ллувеллін, Д.Д.Мідор, В.Е. Сафонов, А.П.Фоков, С.К.Загайнова, А.М.Міхайлов, Т.В.Апарова, Н.Г.Зяблюк, А.Фарнсфорт, Т.Ю.Богиня та інші. У свою чергу, романо-германську модель судової системи досліджували Ю.С.Шемшученко, В.Д.Мястковецький, Е.В.Тертична, В.Д.Ткаченко, В.М.Кириченко та багато інших. Згадані дослідники і не тільки своєю клопіткою працею зробили важливий внесок у розвиток доктрини англо-американської та романо-германської судових систем.

Структура та обсяг роботи. Дана наукова робота складається зі вступу, двох розділів, що складаються з чотирьох підрозділів, а також висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг наукової роботи становить 31 сторінку.

РОЗДІЛ 1. Конституційні принципи організації та функціонування судових систем: загальна характеристика

У демократичних державах питання визначення судової влади та судової системи в цілому, організаційно-правового порядку реалізації повноважень органами судової влади та принципи їхнього функціонування тощо, у першу чергу, тією чи іншою мірою відображені у конституціях відповідних держав. Однак межі регулювання зазначених питань відрізняються та, у свою чергу, свідчать про ставлення до суду у відповідній державі, стан судової системи і про те, яке місце посідає ця гілка влади у державному механізмі.

Перш за все, ми вважаємо доцільним визначити зміст поняття «судова система». П. П. Шляхтун зазначає, що судова система являє собою сукупність органів судової влади в державі, основними елементами якої є суди. Разом із тим він стверджує, що у деяких країнах до судової системи, крім судів, входять інші державні органи та установи, що обслуговують судову владу; органи попереднього слідства, органи прокуратури, адвокатура [1, с. 507]. На нашу думку, дана дефініція достатньо широко аналізує поняття судової системи та розкриває її зміст.

Загальним є поділ судових систем на англосаксонську (англо-американську), до якої відносять судові системи Великої Британії, США, Канади, Нової Зеландії та інших держав, а також на романо-германську (континентальну), до якої відносять судові системи ФРН, Італії, Франції, України, РФ та багатьох інших держав. Ми, у свою чергу, вважаємо, що такий поділ є найбільш доцільним і сталим, адже він враховує особливості генезису судової влади на територіях відповідних держав.

Конституційно-правові принципи – це вихідні положення, виражені передусім у Основному законі, що характеризують найбільш важливі сторони побудови і функціонування судів загальної юрисдикції та спрямовані на реалізацію завдань, що стоять перед цими судами. Їх пряме і чітке дотримання

та впровадження в норми гарантує дієвість всієї правової системи, визначає ступінь її ефективності [2, с. 4].

Спираючись на викладене вище визначення, варто відзначити здійснений В.М. Кириченком поділ конституційних організаційних принципів судових систем.

«До конституційних принципів організації судових систем (організаційні принципи) належать:

1. Принцип територіальності. Цей принцип вимагає чіткого визначення місця розташування суду і території, на яку поширюється його юрисдикція. Тобто він забезпечує територіальне розташування компетенції однорідних судів і тим самим визначає межі судового округу (дільниці)...

2. Принцип спеціалізації. Цей принцип є одним з факторів забезпечення розгляду справи компетентним судом, який уповноважений здійснювати правосуддя. Тобто поряд із судами загальної юрисдикції в багатьох країнах, у рамках єдиної судової системи, діє також мережа спеціалізованих судів, до яких належать адміністративні, трудові, сімейні... суди...

3. Принцип інстанційності. Цей принцип означає право на оскарження судового рішення, основними формами якого є апеляція і касація. Тобто за апеляційного або касаційного порядку, рішення суду може бути переглянуто судом вищої інстанції. Під судовою інстанцією розуміється судовий орган у цілому або його структурний підрозділ, що виконує певну процесуальну функцію при здійсненні правосуддя... [3, с. 212]».

Вважаємо за доцільне зауважити, що апеляція та касація (у ФРН також ревізія) є характерними рисами континентальної судової системи, адже таке поняття як касація в англо-американській судовій системі не використовується, на відміну від апеляції.

Таким чином, ми не можемо не згадати про внесення змін Закону України «Про судоустрій та статус суддів» від 15 грудня 2017 року (судова реформа), відповідно до яких було у достатній мірі реформовано касаційну інстанцію судової системи держави. Відповідно до Закону, Верховний Суд є найвищим

судом у системі судоустрою України (ст.125 Конституції України) та здійснює правосуддя як суд касаційної інстанції. Разом із тим доволі дивним, на нашу думку, видається саме структура відповідного судового органу, до якого входять Велика Палата Верховного Суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд та Касаційний цивільний суд [4].

Таким чином, як зазначає Н. Кучерук, Закон «Про судоустрій та статус суддів» позбавляє Верховний Суд статусу єдиного найвищого суду в системі судоустрою України, адже наділяє цим статусом одразу 5 судів – Верховний Суд у цілому та касаційні суди. Окрім того, визначення такої структури суперечить п. 12 Перехідних положень Конституції України, який чітко розмежовує Верховний Суд та суди касаційної інстанції [5]. Більше того, даний пункт Перехідних положень містить вже застаріле положення: «Верховний Суд України і Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України до сформування системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до статті 125 цієї Конституції, але не довше ніж п'ять років». Отже, попереду законодавців очікує дуже відповідальна діяльність щодо приведення законодавства України до вимог часу, щоб відбулося реальне реформування як судової системи України, так і судової влади в цілому.

У основі організації судової влади демократичних держав завжди лежать відповідні принципи, що виступають гарантом її подальшого ефективного функціонування.

Говорячи про конституційні принципи функціонування судових систем, варто зазначити, що саме ними суд повинен керуватися безпосередньо при здійсненні правосуддя. Їх також називають принципами судового процесу. У повному обсязі вони визначаються у судово-процесуальному законодавстві, у розділах конституцій, де йде мова про судово-процесуальні гарантії прав і свобод людини, та інших нормативних актах держав. Такі принципи, а також гарантії закріплені у основних міжнародно-правових актах у галузі захисту

прав людини: Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966 р.), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.) тощо.

Ми можемо виділити наступні принципи функціонування судових систем, відповідно до першоджерела:

«1. Принцип свободи доступу до суду, що означає заборону відмови у прийнятті справи з причин відсутності закону або його незрозумілості. Суд зобов'язаний прийняти позов або, із законних підстав (непідсудність, непідвідомчість), відхилити його...

2. Принцип гласності, тобто відкритий публічний суд. Закриті судові засідання проводяться лише у суворо визначених законом випадках...Але у будь-якому випадку рішення суду оголошується публічно...

3. Принцип змагальності, який означає, що сторони у процесі (позивач і відповідач) мають рівні права у процесі доказування і рівні можливості у відстоюванні своїх позицій, що дає можливість суду винести об'єктивне рішення...

4. Право на захист означає, що особа має право користуватися послугами адвоката з моменту затримання (у більшості країн) або арешту...

5. Презумпція невинуватості означає, що особа, яка обвинувачується у вчиненні злочину, вважається невинною, поки її вина не буде доведена у передбаченому законом порядку і встановлена вироком суду, який вступив у законну силу...

6. Заборона подвійного покарання: ніхто не може бути засуджений повторно за один і той самий злочин.

Серед принципів діяльності суду називають також принцип вмотивованості судових рішень, принцип відповідальності держави за судову помилку, принцип неможливості використання доказів, отриманих незаконним шляхом тощо» [6, с.128].

Практично у кожній сучасній конституції є спеціальні розділи, у яких знайшли втілення конституційні основи організації та функціонування судової влади.

У Розділі VIII «Правосуддя» Конституції України визначені принципи організації судоустрою, юрисдикція судів тощо, зокрема, у ст. 125 зазначено, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом. Крім того безпосередньо пов'язаним із судовими системами був Розділ VII «Прокуратура», проте наразі його виключено [7].

Відповідно до Конституції Іспанії судова влада походить від народу й здійснюється від імені Короля незалежними суддями й магістратами, які представляють цю владу та підкоряються виключно закону [8, с. 441].

Питання організації судової системи свого відображення на рівні Основного закону майже не отримали. Однак при цьому чітко фіксується принцип єдності судової влади як основа організації та діяльності судів. У рамках цього принципу Конституція Іспанії визначає Верховний Суд вищою судовою інстанцією у всіх галузях, за винятком тих, які належать до конституційних гарантій, що підтверджує силу його юрисдикції на території всієї Іспанії [9, с.83].

Особливої уваги для нас заслуговує досвід Польщі, держави пострадянського табору, яка завдяки вмілим реформам стала повноправним членом Європейського Співтовариства. Конституція Польщі закріплює рівність судової влади з іншими гілками державної влади та відзначає, що судову владу здійснюють суди і трибунали: «Суди і Трибунали є владою, окремою та незалежною від іншої влади» (ст. 173 Конституції Польщі). У такий спосіб закріплюється дуалістична структура судової влади цієї держави [10, с. 54].

Отже, суди у державах, що відносяться до відповідної судової системи, здійснюють власну юрисдикцію на засадах конституційних принципів організації та функціонування судової влади. Конституційне ж оформлення одержує різномірні аспекти судової організації. Разом із тим варто зауважити,

що найчастіше у конституціях держав йдеться лише про юрисдикційну діяльність вищестоящих судових інстанцій у особі вищих (високих, верховних) судів держави, натомість про суди першої та другої інстанцій взагалі не згадується.

РОЗДІЛ 2. Англо-американська та романо-германська судові системи: компаративний аналіз

2.1. Поняття і структура англо-американської судової системи

Англійське правосуддя славиться своєю ефективністю з давніх часів, адже саме воно сприяло утвердженню головних факторів та принципів здійснення правосуддя, керуючись якими суди, що відносяться до англо-американської системи права, реалізують власні повноваження.

Зародившись у Великій Британії, відповідна судова система поширилася на всі британські колонії та набула великого розвитку на території Сполучених Штатів Америки.

Англо-американська судова система являє собою сукупність усіх судів, об'єднаних відповідно до їх компетенції, завдань і цілей, організації та функціонування, що будується на принципах територіальності, інстанційності та спеціалізації, і ґрунтується на конституційних засадах здійснення правосуддя. Дана судова система діє на території Великої Британії, США, Австралії, Ірландії та у багатьох інших колишніх англійських колоніях. Суди, що відносяться до даної системи, утворюють єдиний механізм, у якому всі судові інстанції замикаються на єдиному Верховному суді. Наприклад, у розділі 1 Конституції США 1787 р. проголошено, що «судова влада Сполучених Штатів надається єдиному Верховному суду і тим нижчим судам, що їх час від часу може призначати й засновувати Конгрес» (ст. 3) [11].

Тепер варто безпосередньо проаналізувати структуру англо-американської судової системи на прикладі США та Великої Британії.

Вважаємо за потрібне, перш за все, відзначити науковців, що займалися детальним дослідженням судоустрою та судочинства США, серед яких можна виділити таких американських та національних дослідників, як: Е.А.Фарнсфорта, К. Л. Ллувелліна, Д. Д. Мідора, Н. Г. Зяблюк, Т. Ю. Богиню та інших.

Судова система Сполучених Штатів Америки є доволі складною, адже складається із двох рівнів: федеральної судової системи та системи судів штатів, нагадавши, що у складі США 50 штатів та округ Колумбія.

Федеральні суди США розглядають справи, що стосуються федеральної Конституції та затверджених Конгресом законів. Вони також мають право розглядати і виносити рішення про те, чи відповідають федеральному законодавству нормативні акти штатів. Також тут розглядаються справи, що стосуються порушень Конституції та федеральних законів США. Щодо кримінальних справ, то федеральні суди розглядають кримінальні справи щодо пограбування банків, ввезення наркотиків або нелегітимного використання пошти США, і у цілому – кримінальні справи за тяжкі злочини [12, с. 38].

Найвищою інстанцією федеральних судів США є Верховний Суд, що може розглядати рішення апеляційних судів як найвища апеляційна інстанція. Наступним елементом судоустрою виступають Апеляційні суди (Вищий військовий апеляційний суд США, Апеляційні Регіональні суди США та Апеляційний суд федерального округу США). Окрім цього, до федеральної системи судів належать спеціалізовані суди, до яких відносять Претензійний суд США, Суд з міжнародної торгівлі тощо.

Якщо говорити про судові системи штатів, то всі вони у цілому подібні, але це стосується тільки загальних підходів до судової влади. Разом з тим, у деталях у системі судів США немає жодного суду, який був би повністю подібним до іншого. Через це громадянам США досить важко орієнтуватися у судовій системі, тому велику роль у вирішенні питань у судах відіграють адвокати [13, с. 111].

На нашу думку, такий антипод між судами штатів значно ускладнює можливість сприйняття реалізації правосуддя і тим самим ускладнює саму процедуру здійснення судочинства. Це пояснюється також відмінністю між конституціями штатів та між заборонаю чи, навпаки, схваленням смертної кари.

Слід зазначити, що суди першої інстанції – це найнижчі суди в усіх судових системах штатів, і вони створюють підґрунтя всієї судової системи. Кількість судів першої інстанції у цілому в країні становить понад 30 тисяч. Справи у відповідних судах розглядаються різні, але всі вони розглядаються у присутності свідків та за участі адвокатів. При цьому недотримання визначеної судової процедури, для прикладу, відсутність адвоката у справі щодо адміністративних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху, може бути причиною перегляду судової справи або навіть її закриття [14, с. 238].

Другий рівень, або нижчий рівень судів загальної юрисдикції становлять суди обмеженої юрисдикції. Обмежена компетенція передбачає, що зазначені суди розглядають справи тільки з одного виду судових справ. Такі суди подібні до судів в Україні, які розглядають справи про адміністративні правопорушення, проте в Україні це загальні суди, які можуть розглядати як справи про адміністративні правопорушення, так й інші справи [13, с. 111].

Як зазначає М. Г. Поліщук, у США існують також адміністративні суди, які розглядають справи щодо широкого кола питань, але ці справи стосуються різних адміністративних правовідносин, наприклад, управління природними ресурсами, питання порушень прав і свобод з боку адміністративних органів тощо. Справи у таких судах розглядаються одноосібно. Ряд штатів має суди для розгляду справ про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та інших адміністративних правил. Дані суди є спеціалізованими. Окрім цього, автор наголошує на тому, що у окремих штатах існують місцеві суди, які в більшості випадків називають судами магістратів. До компетенції місцевих судів належать в основному питання щодо вирішення спорів про земельні ділянки, дрібні порушення у сфері виплати податків, діяльності шкіл та інші [13, с. 112].

У системі судів штатів існують також інші види спеціалізованих судів (Мирові суди, Поліцейські суди, Суди у справах спадщини тощо). Всі вони діють у рамках своєї компетенції за принципом «дозволено лише те, що прямо

передбачено законом». Для подання апеляцій у штатах існують Проміжні апеляційні суди. І, на кінець, очолює судову систему кожного окремого штату – Верховний суд штату.

Вважаємо за доцільне також додати, що згідно з Законом «Про судоустрій та статус суддів» у межах реконструйованої судової системи в Україні мають бути сформовані два вищі спеціалізовані суди, які є нововведенням – Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд, остаточне формування яких зараз є лише питанням часу. Слід зазначити, що хоча наразі ми й не усвідомлюємо цінність функціонування відповідних судових органів, проте, у будь-якому разі, спеціалізовані суди більш ефективно та якісно розглядають судові спори, що входять до їх компетенції, адже даний факт знаходить своє підтвердження у судовій практиці багатьох держав світового співтовариства.

Основними завданнями здійснення судочинства у США, згідно з американським законодавством, є захист від імені держави прав громадян, а також захист громадян від свавілля держави.

Структура судової системи Великої Британії розглядалася у роботах таких вчених, як Т. В. Апарова, С. К. Загайнова, Б. В. Малишева, В. І. Шишкіна та інших.

Особливістю судоустрою Великої Британії є те, що він складається з трьох судових систем – Англії та Уельсу, Шотландії і Північної Ірландії, об'єднати які покликаний не так давно створений Верховний суд Сполученого Королівства, що виступає найвищою судовою інстанцією та має повноваження у сфері перегляду деяких їх рішень з питань права у порядку апеляції [15, с.180].

Судову систему Англії та Уельсу становить: а) Апеляційний суд Англії й Уельсу, що розглядає цивільні, кримінальні та сімейні справи у порядку апеляції; б) Високий суд Англії й Уельсу – цивільні, кримінальні і сімейні справи; в) Суд Корони – кримінальні справи; г) Суд Графства – цивільні та

сімейні спори; д) Мирові суди – розглядають цивільні, кримінальні та сімейні спори; е) Трибунали – заслуховують тільки цивільні спори.

Судова система Північної Ірландії аналогічна судовій системі Англії та Уельсу, але у назві судів зазначається, що вони належать до судоустрою Північної Ірландії. Ще одна відмінність – Суд графства Північної Ірландії може розглядати також кримінальні справи.

Судова система Шотландії очолюється Вищим судом правосуддя, що розглядає кримінальні справи та Сесійним судом, що розглядає цивільні та сімейні спори. Головний суд шерифа теж розглядає сімейні та цивільні спори, а Суд шерифа – кримінальні, цивільні й сімейні спори. На нижньому рівні – Мирові юстиції, що розглядає кримінальні справи і трибунали, що заслуховують цивільні спори.

Після набуття Великою Британією членства в ЄС, Парламентом було прийнято Акт про Європейське Співтовариство від 17 жовтня 1972 року, у якому прямо вирішувалося питання про використання практики Суду ЄС у внутрішньому правопорядку як джерела права [16].

Головним підтвердженням європейського напрямку розвитку судової системи Великої Британії став Закон «Про конституційну реформу» 2005 р., що набув чинності 3 квітня 2006 року. Його значення важко переоцінити, оскільки вперше майже за 900 років незалежність судової влади, підтримувана історичними традиціями, була закріплена на рівні закону [17].

Висновки. Отже, англо-американська модель судової системи являє собою ефективний механізм здійснення судочинства задля забезпечення реалізації правосуддя через відповідні судові інстанції. Характерною рисою для відповідної системи є відсутність касаційної інстанції у період оскарження судових рішень та висока якість судочинства. Таким чином, судоустрій США та Великої Британії виступає яскравим прикладом такого судочинства у сфері захисту прав людини і громадянина.

2.2. Структура романо-германської судової системи, її сутність

Говорячи про структуру кожної судової системи варто, перш за все, усвідомлювати, що у первинному значенні вона являє собою систему ланок та інстанцій, через які може «пройти» особа, захищаючи свої права або ж, нехтуючи обов'язками, покладеними на неї відповідним судовим органом. До того ж, кожна судова інстанція має власну сферу компетенції, що розподіляється між судами, встановлюючи певну ієрархічність та послідовність розгляду справ. Таким чином, згадані риси є притаманними для більшості судових систем, у тому числі й для романо-германської (континентальної) та держав, що до неї відносяться (ФРН, Франція, Україна, Польща, РФ тощо).

Ми вважаємо за доцільне розглянути структуру романо-германської судової системи саме на прикладі України, враховуючи нещодавно прийнятий новий проект Закону «Про судоустрій та статус суддів», який сприяє адаптуванню нашої судової системи до європейського зразка, покращуючи її ефективність функціонування. Також не можна не згадати про те, що на даному етапі розвитку нашої держави, механізм реалізації поставлених цілей ще не відповідає визначеним критеріям, а тому зробити це буде надзвичайно важко, проте цілком можливо.

Говорячи про судоустрій України, відповідно до Закону, варто зазначити, що він складається з місцевих судів, апеляційних судів та Верховного суду держави, до складу якого входять інші суди, що як і перший виступають касаційною інстанцією. Тут варто зазначити, що потрібно враховувати також наявність судових ланок, що зазвичай не відповідають інстанціям, адже, таким чином, Верховний суд, для прикладу, вже не виступатиме касаційною інстанцією, а судом першої або апеляційної інстанцій. Тому перейдемо до безпосередньої характеристики структури судової системи України.

Перше місце у системі судоустрою держави посідають місцеві суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах) (ст. 21.1) [4]. Відповідні суди виступають судами першої інстанції та розглядають цивільні, кримінальні та

адміністративні справи. Варто сказати, що такий тип судів є доволі компактним, звертаючи увагу на їхнє місце розташування, та, окрім того, розгляд даними судовими органами широкого кола справ, що дає можливість громадянам вирішити спір, не звертаючись до судів інших інстанцій, чи не долаючи сотні кілометрів до місця слухання справи, окрім випадків, прямо передбачених законом (при визначенні суду, у якому розглядатиметься справа, сторонами якої є особи з різних областей тощо).

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, – як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення [4].

Апеляційні суди виступають, зазвичай, другою судовою інстанцією, таким чином переглядаючи судовий спір, та виносячи нове рішення по справі. Окрім того, до компетенції даних судових органів також відносять допомогу у тлумаченні законодавства судам першої інстанції – місцевим, узагальнення судової практики і не тільки. Варто додати, що наявність апеляційних судів притаманна всім моделям судових систем, оскільки вони надають особі право на оскарження рішення, коли остання вважає його таким, що порушує чи обмежує її права чи обов'язки; у англосаксонській судовій системі найвища інстанція – апеляційна, без права на касацію (повторне оскарження певної частини справи, де наявне процесуальне або нормативне порушення тощо), що ні в якому разі не робить правосуддя менш ефективним, а навіть навпаки.

Особливу увагу слід відвести двом Вищим спеціалізованим судам – Вищому суду з питань інтелектуальної власності та Вищому антикорупційному суду, які є інноваційним нововведенням у судову систему держави.

Як зазначає Ю. С. Шемшученко, академік НАН України: «Можливість створення вищих спеціалізованих судів спричинила жваву дискусію у юридичному середовищі. Практика, зокрема, свідчить, що кількість судових справ з питань інтелектуальної власності є не такою великою для того, щоб

утримувати спеціальну систему судів для їх розгляду. Крім того, як Вищий суд з питань інтелектуальної власності, так і Вищий антикорупційний суд не вписуються у чинну систему принципів підсудності й територіальності. Для них ніхто не буде приймати окремі кримінально-процесуальні кодекси. Тому, на мій погляд, до справ антикорупційного характеру, звичайно, слід значно посилити увагу, але цього не можна робити у контексті існуючої системи судових органів. В іншому випадку є загроза виникнення надзвичайних і особливих судів, створення яких заборонено ст. 125 Конституції України» [16, с. 38].

Ми вважаємо думку академіка досить влучною, адже вона дійсно відповідає реаліям сьогодення, проте не слід забувати, що «у медалі дві сторони», тобто, можливо, з іншого боку, наявність таких судів на території України покладе початок новій системі правосуддя та зможе, все ж таки, змінити судочинство на краще.

Верхню сходинку судоустрою посідає Верховний Суд України, проте вже в оновленому варіанті. Новинка полягає у тому, що до складу Суду, як вже згадувалося раніше, входять – Велика палата верховного суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд та Касаційний цивільний суд. Тут таки варто зазначити, що таке нововведення знайшло не так вже й багато прихильників, адже вважається, що воно суперечить Конституції держави, оскільки Верховний Суд має бути окремим судовим органом, а не поділятися на складові частини. Проте, якщо б насправді все так і було, то такий законопроект не пройшов би до сесійної зали, оскільки він попередньо перевіряється на відповідність законодавству. Таким чином, це питання досі залишається спірним, і не зрозуміло, до чого воно нас приведе, але це лише питання часу.

До нововведень судової системи також відносять й інші аспекти, такі як адвокатська монополія, процесуальне зловживання та навіть електронне судочинство, що взагалі значно змінює саму судову систему держави.

Висновки. Таким чином, саме на прикладі України, яка уособлює континентальну судову систему, ми можемо побачити те, як стрімко та цілеспрямовано має змогу розвиватися судова система за наявності ефективного механізму регулювання та бажання змінити правосуддя до кращого. Окрім того, реконструкція звичних для всіх критеріїв судоустрою та судочинства, може стати як позитивним так і негативним досвідом для республіки у найближчому майбутньому.

2.3. Принципи організації англо-американської та романо-германської судових систем

Для того, щоб органи судової влади мали змогу реалізовувати головну функцію судочинства, те, заради чого вони і створені, – здійснення правосуддя, судова влада має діяти у відповідності до певних принципів.

Відповідні принципи ми б хотіли розглянути на прикладі судоустрою Сполучених Штатів Америки та України, щоб визначити наявність ефективного механізму здійснення судочинства не залежно від моделі судової системи.

Описати основні риси організації типової американської судової системи можна, уявивши собі її у вигляді піраміди. Внизу, в основі піраміди, знаходяться суди нижчої інстанції, розкидані територією всього штату. Ці суди мають справу з найменш серйозними проступками і злочинами і найменш серйозними цивільними позовами. Вони мають різні назви: транспортні, поліцейські, адміністративні, муніципальні суди тощо. Деякі з них спеціалізуються у вузькій сфері: транспортні суди розглядають випадки дорожніх пригод, поліцейські суди мають справу тільки з дрібними правопорушеннями тощо. У певному сенсі ці суди являють собою основу правосуддя, адже вони є доступними та недорогими у сфері безпосереднього захисту прав особи у судовому порядку [19, с. 164].

Натомість, уявивши собі судову систему України теж у вигляді піраміди, можна сказати, що у певних аспектах, вона є дійсно схожою до американської. Однак є й багато винятків. Для прикладу, місцеві суди, що відносяться до

першої інстанції, не є спеціалізованими, а розглядають як цивільні, так і адміністративні та кримінальні справи, хоча і «розкидані» по всіх регіонах (районах, містах) подібно до судів США.

Наступний рівень судової піраміди складається із судів загальної юрисдикції – основних процесуальних судів США. Кількісно таких судів менше, але вони, звичайно, відрізняються більшим професіоналізмом [19, с.164].

У багатьох штатах на один округ припадає один основний процесуальний суд. Для основних процесуальних судів Сполучених Штатів не існує певної уніфікованої назви. У деяких штатах вони називаються окружними судами, а в інших – районними судами.

У штатах, які мають невелике населення, таких як Айдахо або Айленд, особа, яка прогнала судовий процес, має можливість безпосередньо апелювати до вищого суду штату, який, звісно, називається Верховним судом. Іншими словами, якщо прийняти процесуальний суд за перший рівень, то можна сказати, що дані штати мають дворівневі системи.

Якщо говорити про другу ланку судів в Україні, то її займають апеляційні суди, які також можуть виступати судами першої інстанції з розгляду цивільних, кримінальних, адміністративних та господарських справ. Дані суди виступають судовими установами загальної юрисдикції. Окрім того, ми можемо виділити й Вищі спеціалізовані суди що розглядатимуть справи корупційного характеру та з приводу інтелектуальної власності. І на вершині – Верховний Суд України, що здебільшого лише по назві відповідає Верховному суду США федеративного рівня.

Якщо говорити про федеральні суди США, то вони також мають трирівневу структуру. Правда, у системи правосуддя на федеральному рівні відсутній найнижчий рівень (для розгляду дрібних справ). Тут також немає федеральних позовних судів або федеральний мирових судів. У штатах на нижньому федеральному рівні знаходиться регіональний (районний) суд – це

основний федеральний процесуальний суд США, який розглядає не тільки дрібні справи, але й значні судові спори.

Два інших рівні – окружні суди і Верховний суд Сполучених Штатів у своїй діяльності обмежуються розглядом апеляцій. Разом із тим у США існує близько сотні федеральних регіональних судів. На більш високому щаблі знаходяться апеляційні суди федеральних окружних судів Сполучених Штатів.

Вважаємо доцільним зазначити, що у системі стримувань і противаг гілок влади Конституція США відводить важливу роль саме судовій владі [20, с. 94]. На нашу думку це є свідченням того, що судочинству тут відводиться вагома роль у сфері захисту прав людей та практичній реалізації правового контролю держави над діями чи бездіяльністю власних громадян, у процесі реалізації їх прав та обов'язків.

Ми можемо припустити, що основна/базова/початкова відмінність між судовими системами США та України полягає саме у формі державного устрою, адже Україна – унітарна, а США – федеративна держава, тому й у подальшій структурі судової системи існують певні відмінності.

Таким чином, на прикладі судоустрою США та України ми можемо простежувати реалізацію основних принципів організації судової влади англо-американської та романо-германської судових систем, з урахуванням індивідуальних особливостей, притаманних кожній з держав:

1. Принцип спеціалізації, який полягає у тому, що кожен, із визначених судів вирішує справи, які підпадають під його компетенцію. Для прикладу, суди першої інстанції розглядають дрібні спори між позивачем і відповідачем. Такий принцип організації судової влади простежується в усіх демократичних державах. Він є базовим, і означає, що кожен окремий суд функціонує лише у рамках власної компетенції та не може виходити за їхні межі, адже, таким чином, увесь судоустрій не виступав би ефективним регулятором судових спорів, та не забезпечував би реалізацію законних інтересів сторони (сторін).

2. Принцип інстанційності. Даний принцип виступає відображенням судових інстанцій англо-американської чи романо-германської судових систем,

на прикладі США та України, які побудовані пірамідально, у формі першої, другої та вищої інстанцій. Поділ судів на інстанції, у тому числі на апеляційну, дає можливість особі оспорити судові рішення, якщо вона сумніватиметься у його легальності чи правильності. Крім того саме такий поділ сприяє розподілу повноважень/компетенції між судами різних юрисдикцій (загальна та спеціальна юрисдикції) та сприяє їх дієвому функціонуванню.

3. Принцип територіальності, який полягає у тому, що юрисдикція відповідного суду поширюється на певний, визначений ареал. Для прикладу, США – федеративна держава, а тому їхня судова система пристосована саме до такої форми територіального устрою, що визначає регіони/округи поширення юрисдикції федеральних судів чи судів штатів (дуалізм судової системи).

Висновки. Таким чином, Конституція США визначає лише загальні засади організації судової системи. У кожному штаті вона набуває конкретного вигляду на основі місцевих правових звичаїв і спеціальних законів. Варто зазначити, що така організація здійснюється на засадах законності, формальної визначеності тощо. Що стосується України, то принципи організації судової влади тут активно спів функціонують з механізмом забезпечення правосуддя задля ефективного врегулювання спорів.

2.4. Конституційні принципи судочинства

Інститут конституційного судочинства є надзвичайно глобальним та, у залежності від типу судової системи, має свої відмінності та особливості, що відображаються у його ознаках та принципах.

Конституційні принципи судочинства являють собою правові засади, на основі яких суди відповідних інстанцій здійснюють власну юрисдикцію.

Якщо говорити про відповідні принципи, то вони, у свою чергу, поділяються на загальні, тобто ті, що притаманні всім судовим системам та особливі – є характерною рисою конституційного судочинства окремо взятої судової системи, та допомагають, таким чином, відрізнити її від інших судових систем.

Перед тим, як перейти до безпосереднього висвітлення загальних та особливих принципів конституційного судочинства, ми вважаємо за потрібне висвітлити основні ознаки тематично визначених судових систем, що надасть змогу краще зрозуміти зміст визначених принципів.

«Основні ознаки англосаксонської (англо-американської) моделі (за В.М.Кириченком):

- визнання правотворчої ролі суду та використання судового прецеденту як джерела права;
- напрацювання процесуальних форм судовою практики з можливим законодавчим встановленням;
- застосування виключно апеляційної форми оскарження судових рішень;
- змагальність судового процесу, при якій суд виконує пасивну роль і стежить головним чином за дотриманням сторонами процесуальних норм;
- широке використання інститутів присяжних засідателів і мирових суддів;
- широка практика виборності суддів [3, с. 211]».

До основних ознак романо-германської (континентально-європейської) моделі судової системи В. М. Кириченко відносить наступні:

- розвинена законодавча база, судовий прецедент як джерело права використовується дуже рідко;
- використання апеляційної, касаційної і ревізійної форм оскарження судових рішень;
- активна роль судді в судовому процесі;
- відносно менша поширеність інститутів присяжних засідателів і мирових суддів;
- здебільше призначення професійних суддів судів нижчого рівня;
- існування органів суддівського самоврядування [3, с. 211].

Висвітлені вище ознаки судових систем дуже тісно пов'язані з принципами конституційного судочинства, серед яких ми можемо виділити наступні:

1. Принцип судочинства, який полягає у застосуванні судового прецеденту (рішення по конкретній судовій справі, яке береться за взірець при вирішенні

аналогічних справ). Цей принцип виступає індикатором англо-американської судової системи. Саме таке використання судового прецеденту робить дану судову систему ефективною при вирішенні спорів між сторонами конфлікту.

Слід зазначити, що у англо-американській правовій системі відбувається своєрідна конкурентна боротьба між законом і прецедентом за верховенство у системі джерел права, котра, як стверджує М. Марченко, вплинула на розвиток і вдосконалення статутного права та на модифікацію (поява нових принципів, відмова від деяких правил «жорсткого прецеденту» і т. п.) прецедентного права. Без сумнівів, вона за низкою параметрів заплутала і ускладнила відносини між законом і прецедентом [21, с. 77].

Ми не можемо лишити поза увагою і зразкові судові рішення, які стали, так би мовити, новинкою, завдяки Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Таким чином, Верховний Суд, у якості суду першої інстанції, матиме змогу розглядати зразкові справи та приймати зразкові рішення у адміністративному процесі. Таке нововведення, на думку самих авторів, сприятиме меншому навантаженню суддівського корпусу та швидкому розгляду однотипних категорій справ. Слід також зазначити, що суди нижчих інстанцій будуть брати такі рішення за взірець при вирішенні аналогічних справ. Тож ми можемо визнати, що і у нашій судовій системі вимальовується щось подібне до прецеденту англо-американської моделі.

2. Одним із особливих принципів здійснення судочинства у сфері безпосереднього розв'язання конфліктів є посередництво (медіація).

На думку Г. В. Єрмоєнко, медіація – це процес переговорів щодо вирішення спірного питання, до якого залучається нейтральна третя сторона – медіатор (посередник), що проводить цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін з приводу суті спору й активно допомагає їм зрозуміти власні інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнило б обидві сторони. Тобто медіація є одним із так званих альтернативних (позасудових) способів урегулювання спорів,

ефективність якого надзвичайно висока в усіх країнах, у яких запроваджено цей інститут [22].

При вирішенні спорів суди керуються нормами права та, врешті-решт, визначають хто переміг, а хто програв. Тобто, медіація виступає менш формалізованою процедурою, а норми права є другорядними інструментами вирішення конфлікту. Вона керується інтересами сторін та націлена на досягнення бізнес-результату, де у виграші – обидві сторони конфлікту [23, с.158].

3. Принцип законності, що полягає у здійсненні судочинства у межах, визначених законом.

4. Принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, обумовлений загальною конституційною рівністю громадян у всіх сферах життя. Це означає, що не можуть бути застосовані певні обмеження щодо участі у судовому процесі учасників сторін. Цей принцип наразі є актуальним для США, адже у минулому на ареалах держави існувала расова дискримінація, у тому числі й у судовому процесі. Проте й для інших демократичних і недемократичних держав відповідний принцип має важливе значення, а саме при процесуальному розгляді справи.

5. Принцип забезпечення обвинуваченому права на захист. У цьому випадку застосовується інститут адвокатури. Особа, що обвинувачується у вчиненні злочину має право на безкоштовну правову допомогу: на самозахист, або ж на захист з боку власного адвоката. До цього принципу також можна включити адвокатську монополію, що зараз дедалі популяризується у більшості державах визначених судових систем, у тому числі й в Україні.

6. Принцип обов'язковості рішень суду, адже невиконання судових рішень тягне за собою накладання різномірних санкцій, наприклад, адміністративних.

7. Презумпція невинуватості означає, що особа, яка обвинувачується у вчиненні злочину вважається невинною до того часу, поки її вина не буде доведена у передбаченому законом порядку і встановлена вироком суду, який вступив у законну силу.

Таким чином, існує ще ціла низка принципів конституційного судочинства, таких як: принцип гласності судових рішень, змагальності сторін, заборони подвійного покарання тощо. Вони виступають підґрунтям, на основі якого та керуючись яким судові органи реалізують надані їм повноваження у рамках визначеної законом компетенції. Висвітлені принципи судочинства виступають своєрідним механізмом, який сприяє захисту законних інтересів сторін судового спору та здійснює своєрідний контроль за легальністю та легітимністю судових рішень. Судовий прецедент та нормативні акти лежать в основі даних принципів та активно використовуються судами у процесі їхньої діяльності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, узагальнюючи висвітлений у даній науковій роботі матеріал, ми можемо дійти наступних висновків.

По-перше, англо-американська (англосаксонська) модель судової системи є унікальною у сфері здійснення судової влади та виступає надзвичайно дієвим механізмом забезпечення правосуддя через судові органи всіх інстанцій. Те ж саме можна сказати й про континентально-європейську судову систему, враховуючи її доступність та ефективність. Окрім того, все ж таки ближчою для розуміння населенням є саме романо-германська система, адже, ознайомившись з кодифікованими актами, особа без юридичного фаху зможе самостійно розібратися із системою судочинства. Натомість, для прикладу, громадянин США не зможе цього зробити, через надзвичайно велику кількість судових прецедентів, розібратися у яких зможе лише кваліфікований спеціаліст.

По-друге, характерною особливістю англо-американської судової системи є відсутність можливості оскарження судового рішення, прийнятого другою (апеляційною) інстанцією. Отже, на відміну від романо-германської у англосаксонській судовій системі відсутня касаційна інстанція, що, як правило, є визначною рисою судових систем держав континентального права.

По-третє, існує значна відмінність між англо-американською та континентальною судовими системами у сфері застосування визначених конституційно-правовими нормами джерел судочинства та судової практики. У англо-американській судовій системі прецедент відіграє вирішальну роль у процесі здійснення правосуддя, що допомагає, певним чином, врегулювати питання, непередбачені кодифікованим законодавством, як це відбувається у країнах континентальної судової системи. Таким чином, це вказує на наявність прогалин, які не можуть «заповнити» безпосередньо кодифіковані акти, адже вони не в змозі передбачити вирішення всіх можливих судових спорів, на

відміну від судового прецеденту, який індивідуально «підлаштовується» під вирішення кожної судової справи.

По-четверте, у судовій системі США немає жодного повністю подібного до іншого суду, тому громадяни важко орієнтуються у судовій системі держави. Натомість простий і зрозумілий судоустрій України дає можливість кожній особі знати і усвідомлювати, у яких випадках і куди вона може звернутися при порушенні її законних прав та інтересів.

Безумовно, у процесі вивчення даної проблеми спостерігали, що кожна судова система має як свої переваги, так і недоліки, що неодмінно варто враховувати. Разом із тим, хоча вивчення й усвідомлення паралельної судової системи є й важливими для вдосконалення власної системи судоустрою, власного механізму судочинства, проте іноді такий досвід дійсно не йде на користь державі, враховуючи її аутентичний та історичний характер. На прикладі судової реформи України можемо бачити, що не завжди досвід сусідньої держави (у нашому випадку це держави ЄС), може дійсно призвести до довгоочікуваних кардинальних змін, а навпаки, може не виправдати бажаних результатів, адже враховуючи всі етнічні, національні та законодавчі особливості, можна сміливо сказати, що немає шаблону, який би підійшов усім.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів / П. П. Шляхтун. – К.: Либідь, 2005. – 568 с.
2. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (питання методології) / А. М. Колодій / Автореф. дис. докт. юрид. наук. – К., 1999. – 39 с.
3. Кириченко В. М. Порівняльне конституційне право: модульний курс: навч. посібник / В. М. Кириченко, О. М. Куракін. – К.: Центр учбової літ-ри, 2012. – 256 с.
4. Про судоустрій та статус суддів: Закон України: станом на 15 грудня 2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
5. Кучерук Н. Судова реформа: 10 ключових новацій / Н.Кучерук [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/sudova-reforma-10-klyuchovih-novaciy.html>.
6. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник / М.С.Горшеньова, К.О. Закоморна, В.О. Ріяка та ін.; за заг. ред. В.О. Ріяки. – 2-е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
7. Конституція України [Текст]: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254-к/96-вр>.
8. Конституции государств Европы: в 3 т. / под. общ. ред. и со вступ. ст. директора ИЗСП при Правительстве РФ Л. А. Окунькова. – М.: Изд-во НОРМА, 2001. – Т. 2. – 718 с.
9. Назаров І. В. Конституційні засади побудови судових систем країн Європейського Союзу / І. В. Назаров // Юридика Україна. – 2008. – № 2. – С.81-85.

10. Прилуцький С. В. Судова система Республіки Польща / С.В.Прилуцький // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2004. – № 6 (32). – С. 53-64.

11. The Declaration of Independence and The Constitution of the United States [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.uscis.gov/sites/default/files/USCIS/Office%20of%20Citizenship/Citizenship%20Resource%20Center%20Site/Publications/PDFs/M-654.pdf>.

12. Мидор Д. Д. Американские суды / Д. Д. Мидор. – Сент-Пол, Миннесота: Уэст Паблішинг Компани, 1991. – 81 с.

13. Поліщук М. Г. Система судів США та можливість використання окремих її положень у діяльності судів України / М. Г. Поліщук // Наукові праці МАУП. – 2014. – Вип. 43. – С. 110-113.

14. Carp R. A. Stidman R. Judicial Process in America. – Fifth Edition. – Washington, D. C.: A Division of Congressional Quarterly Inc., 2001. – P. 232-233.

15. Назаров І. В. Судова система Великої Британії та її реформування у зв'язку із членством у Європейському Союзі / І. В. Назаров // Проблеми законності : акад. зб. наук. пр. – Х., 2011. – Вип. 115. – С. 179–187.

16. European Communities Act of United Kingdom: adopted on 17.10.1972 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.opsi.gov.uk/Acts/acts1972/ukpga_19720068_en_1.

17. Constitutional Reform Act of UK 2005 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2005/ukpga>.

18. Шемшученко Ю. С. Судова влада в Україні: сучасна доктрина, механізми та перспективи реалізації / Ю. С. Шемшученко // Вісник НАН України. – 2017. – № 2. – С. 37-40.

19. Бурак О. В. Конституційні основи організації судової влади у зарубіжних країнах / О.В. Бурак // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 14. – С.163-167.

20. Каррі Д. П. Конституція Сполучених Штатів Америки: посібник для всіх / Д. П. Каррі; перекл. з англ. О. М. Мокровольського. – К.: Веселка, 1993. – 290 с.
21. Марченко М. Н. Законы в системе англосаксонского права / М.Н.Марченко // Вестник Московского университета. Серия 11. Право. – 1999. – № 4. – С. 69-84.
22. Єрьоменко Г. І. Медіація як спосіб вирішення суперечок / Г.І.Єрьоменко [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://innovations.com.ua/ua/interview/13281/temp>.
23. Зайчук О.В. Медіація як процедура врегулювання спорів шляхом досягнення консенсусу / О.В. Зайчук // Бюлетень Міністерства юстиції України: офіційне видання / Міністерство юстиції України. – К., 2010. – № 9 (вересень). – С. 158-161.